

Mieczysław Ryba

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Obrona godności człowieka w czasie przemian ustrojowych XIX, XX i XXI wieku w świetle nauczania społecznego Kościoła

 <https://doi.org/10.15633/9788363241650.o8>

Przełom XIX i XX wieku stanowił niezwykle trudny okres w dziejach Kościoła katolickiego. Oprócz ogromnych osiągnięć technologicznych na Zachodzie pojawiły się potężne problemy społeczne, wielkie wojny, a zarazem przemiany kulturowe i cywilizacyjne. Na te wyzwania starał się odpowiadać Kościół, promując swoje nauczanie społeczne. Wszystko – można powiedzieć – zaczęło się od encykliki Leona XIII *Rerum novarum* (1891), dającej początek nowoczesnemu nauczaniu społecznemu Kościoła. Do tej encykliki nawiązywali kolejni papieże. Pius XI w 1931 roku w czterdziestą rocznicę wydania *Rerum novarum* ogłosił *Quadragesimo anno*¹; w tym duchu brzmiało orędzie radiowe Piusa XII z 1 czerwca 1941 roku. Kolejni papieże również próbowali interpretować *Rerum novarum*, biorąc pod uwagę współczesne sobie uwarunkowania społeczne i polityczne. W 1961 roku Jan XXIII wydał encyklikę *Mater et magistra*, w 1971 Paweł VI ogłosił list apostolski *Octogesima adveniens* i wreszcie w 1981 Jan Paweł II – *Laborem exercens*. Niezwykle ważną, podsumowującą niejako stulecie nauczania społecznego Kościoła po słynnym dokumencie Leona XIII, była encyklika Jana Pawła II *Centesimus annus*. Poza tym papieże wydali ogrom innych dokumentów dotyczących zagadnień społecznych, aktywni w tym zakresie byli również niektórzy biskupi oraz katolicycy naukowcy.

¹ R. Lusawa, *Nauczanie społeczne Piusa XI*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie” 3-4 (2009), s. 73.

1. Dzieło Leona XIII

Papież Leon XIII w encyklice *Rerum novarum* pisał: „Nikomiu nie wolno naruszać bezkarnie tej godności człowieka, którą sam Bóg z wielką czcią rozporządza”². Papież jednoznacznie potwierdził tradycyjne nauczanie Kościoła, wskazując, że to państwo jest na służbie człowieka, nie odwrotnie. Czytamy: „Cel bowiem wytknięty państwu dotyczy wszystkich obywateli, bo jest nim dobro powszechne, w którym uczestniczyć mają prawo wszyscy razem i każdy z osobna, w części należnej”³. Wszystko to było wypowiedziane w kontekście wielkich przemian społeczno-politycznych na gruncie rozpowszechniających się materialistycznych ideologii (liberalizm, socjalizm) i doktryn politycznych⁴. Papież przeciwstawiał się promocji liberalnej idei egoizmu jednostkowego (w tym teorii państwa jako umowy społecznej) oraz idei walki klas, promując klasyczne nauczanie o dobru wspólnym. W jednym z kolejnych dokumentów czytamy: „Obywatelskie społeczeństwo, które by się starało stworzyć doczesny dobrobyt i wszystko, co życie może uczynić pięknym i miłym, a które by w administracji i wszystkich sprawach publicznych pomijało Boga i nie uwzględniało praw moralnych nadanych przez Boga: takie społeczeństwo z pewnością nie odpowiedziałoby swemu przeznaczeniu i byłoby tylko na zewnątrz i pozornie, ale nie w rzeczywistości i prawdzie, prawnie istniejącym związkiem społecznym”⁵. W ujęciu Leona XIII świat bez Boga prostą drogą musiał zmierzać do zagłady. Ojciec święty sprzeciwiał się absolutyzowaniu własności prywatnej, obecnej w ideologii liberalnej, a także dążeń socjalistów nakierowanych na zniesienie tejże własności, co uznano za ideę sprzeczną z naturą ludzką⁶.

Leon XIII dostrzegał problem społeczny, szeroko pokazując, że praprzyczyną dechrystianizacji Europy i świata ma swe głębokie przyczyny filozoficzne. Stąd jego staranie o naprawę uniwersytetów. W encyklice *Aeterni patris* papież krytycznie odniósł się do dominującej na uniwersytetach filozofii pozytywizmu, redukującej poznanie ludzkie do poziomu czysto naturalistycznego.

2 Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum*, 32.

3 Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum*, 37.

4 Krytykę socjalizmu papież zawarł też w innych dokumentach. Zob. Leon XIII, Encyklika *Quod Apostolici muneris*.

5 Leon XIII, Encyklika *Sapientiae christianae*, 2.

6 C. Strzeszewski, *Własność. Zagadnienie społeczno-moralne*, Warszawa 1981, s. 123.

Uniwersytety pozbawione klasycznej filozofii (metafizyki) oraz teologii kreowały ideologiczną wizję człowieka i świata, co bardzo szybko mogło się przełożyć w utopie polityczne, uprzedmiotowiające osobę ludzką. Jedną z tych ideologii był socjalizm. Leon XIII wzywał do zakładania katolickich uczelni, opartych na gruncie filozofii i teologii św. Tomasza z Akwinu. „Was wszystkich, Czcigodni Bracia – czytamy we wspomnianej encyklice – wytrwale zachęcamy, abyście dla ochrony i ozdoby wiary katolickiej, dla dobra społeczeństwa, dla rozwoju wszystkich dyscyplin naukowych przywrócili do dawnej świętości złotą mądrość św. Tomasza i jak najszerzej ją rozpropagowali. Powiadamy – mądrość św. Tomasza”⁷. Promocja filozofii tomistycznej to powrót do klasycznego modelu uniwersytetu, gdzie starano się wyjaśnić świat w całym znaczeniu tego słowa, łącznie z odpowiedzią na pytania o przyczynę i cel życia ludzkiego. Pozytywistyczna, redukcjonistyczna koncepcja człowieka była, zdaniem tego papieża, przyczyną kreowania różnorodnych ideologii w gruncie rzeczy zniewalających człowieka. Były to prorocze diagnozy, zwłaszcza na fakt, że ideologie komunistyczna (marksizm) i narodowo-socjalistyczna (darwinizm społeczny, nietzscheanizm) miały swoje dziewiętnastowieczne korzenie intelektualne⁸.

Nauczanie papieskie dotyczące ateistycznych prądów ideologicznych, dominujących w dziewiętnastowiecznej kulturze intelektualnej Europy, zostały przez papieża krytycznie ocenione. Leon XIII uważał, że bez Boga, bez chrześcijaństwa jedynym kryterium układania relacji międzyludzkich będzie brutalna siła, niosąca zgubę narodom. Została też przedstawiona przez papieża propozycja sprawiedliwych (chrześcijańskich) zasad uporządkowania życia społecznego i gospodarczego. To dlatego od Leona XIII możemy mówić o rozwoju społecznego nauczania Kościoła w nowoczesnym tego słowa rozumieniu. Papież widział szczególną rolę Stolicy Apostolskiej, jako autorytetu mogącego wpływać na ład moralny, tak mocno naruszany przez potęgujące się ideologie. Odrzucając liberalny egoizm i socjalistyczny egalitaryzm, ojciec święty wskazywał na dobro wspólne, jako kategorię i cel polityki państwa⁹. Sprzeciw papieża wobec liberalnej idei państwa jako umowy społecznej łączył

7 Leon XIII, Encyklika *Aeterni patris*, 31; por. Pius X, *Pascendi dominici gregis*, Warszawa 2002, s. 60.

8 M. Ryba, *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Korzenie, początki, źródła tożsamości*, Warszawa–Radzymin 2020, s. 39–40.

9 Leon XIII, Encyklika *Diuturnum illud*; por. M. Sadowski, *Papież Leon XIII (1878–1903) wobec socjalizmu, masonerii i liberalizmu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 48 (2001), s. 73–90.

się z promocją idei państwa realizującego *bonum commune*, ustanowionego jako instytucja szanująca porządek natury, nakierowanego na osobowy rozwój człowieka¹⁰. Klasyczne rozumienie wolności ludzkiej było również kluczowym elementem nauczania papieskiego. Ograniczeniem dla tej wolności (również na poziomie prawa państwowego) jest zawsze rozumnie odczytana prawda o człowieku i świecie. Stąd postulowana wyższość prawa naturalnego (Bożego) nad prawem stanowionym¹¹.

Idąc śladem św. Tomasza z Akwinu, wskazywał papież na potrzebę poszanowania przez władzę godności osoby ludzkiej. Jednym z niezwykle mocno poruszanych przez Leona XIII zagadnień była obrona nierozzerwalności małżeństwa, co w prawodawstwie liberalnym praktycznie nie występowało. Wskazując na powołanie kobiet do macierzyństwa, widział w idei dozgonnego małżeństwa niezwykle ważny czynnik obrony godności kobiet¹².

2. Przeciw herezji modernizmu

Kolejni papieże starali się nawiązywać do wskazań Leona XIII oraz rozwijać jego myśl. Konieczne okazało się odniesienie do niepokojących tendencji tworzenia nowych trendów teologicznych, podważających Magisterium Kościoła. Zauważył to bardzo wyraźnie papież Pius X, który w 1907 roku w encyklice *Pascendi dominici gregis* jednoznacznie potępił herezję modernizmu, wskazując, „że zwolenników błędnych teorii należało szukać nie tylko wśród otwartych wrogów Kościoła, ale przede wszystkim w samym Kościele”. Teologowie modernistyczni podważali wprost dogmaty wiary, twierdząc, że są one „zmiennie i mają charakter jedynie symboliczny”¹³. Wszystko to było związane z fascynacją nowymi trendami filozoficznymi, w przekonaniu Piusa X, nie do pogodzenia z nauką katolicką.

10 Leon XIII, Encyklika *Diuturnum illud*.

11 M. Sadowski, *Naturalne i społeczne prawa człowieka w nauczaniu papieża Leona XIII*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 11.4 (2011), s. 110.

12 Leon XIII, Encyklika *Arcanum divinae sapientiae*.

13 M. Ryba, *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, s. 31–32; por. M. Chaberek, *Papieże wobec problemów teologicznych XIX wieku*, Lublin 2009, s. 207.

3. Pius XI — wobec totalitarnych ideologii

Papież Pius XI w ogromnej mierze był kontynuatorem nauczania Leona XIII. W swoich encyklikach często nawiązywał do swego wielkiego poprzednika. Równie mocno powoływał się na nauczanie św. Tomasza z Akwinu, doskonale zdając sobie sprawę, że główna batalia z ówczesnymi ideologiami rozgrywała się na gruncie intelektualnym i duchowym¹⁴. Idąc śladem wielkiego poprzednika, w encyklice *Quadragesimo anno* pisał, że problemy społeczne (wyzysk i niesprawiedliwość w dziedzinie ekonomii) są pochodną ogromnego nieporządku moralnego, obecnego w ludzkich sumieniach. Chodziło o niepołączoną żądzę zysku. Pius XII pisał: „Stąd u niektórych ludzi taka twardość sumienia, że im się wydaje, że wolno na wszelkie sposoby powiększać swe zyski, potem zaś zdobytego mienia bronić prawem i lewem [...]. Łatwość zdobycia zysków przy dzisiejszej anarchii rynku pociąga do handlu takich, którzy to tylko mają na myśli, by przy najmniejszym wysiłku szybko zdobyć zysk, i w tym celu, z prostej tylko chciwości, przy pomocy dzikiej spekulacji, powodują zwwyżkę lub zniżkę (cen) towarów, że wniwecz obracają rozumne rachuby wytwórców. Okazji do najgorszych nadużyć dały postanowienia prawne o spółkach zarobkowych ograniczające odpowiedzialność. Widzimy, że pod osłoną anonimowej firmy dzieją się najgorsze krzywdy i oszustwa; zarządy zaś tych spółek posuwają się aż do gwałcenia praw tych, względem których zobowiązali się zarządzać ich oszczędnościami. Na koniec wspomnieć trzeba tych chytrych ludzi, którzy nie dbając zupełnie o uczciwość, nie wstydzą się spekulować na ludzkiej namiętności i wyciągać z niej zysków”¹⁵. Jak widzimy, słowa te nie utraciły nic ze swojej aktualności, równie dobrze odnoszą się do stosunków gospodarczych we współczesnym świecie.

Pius XI występował przeciwko laicyzacji życia, jako przyczynie kryzysu cywilizacji chrześcijańskiej¹⁶. Pisał „o potrzebie i wartości życia duchowego, o godności i świętości życia ludzkiego, o obowiązku posłuszeństwa, o boskim pochodzeniu władzy człowieka, o sakramentalnym charakterze małżeństwa i w konsekwencji świętości życia rodzinnego”¹⁷. Wszystkie te kwestie rozwijał w poszczególnych dokumentach, będąc wielce zatroskanym o przyszłość

14 Pius XI, Encyklika *Studiorum duces*.

15 Pius XI, Encyklika *Quadragesimo anno*.

16 Pius XI, Encyklika *Ubi arcano Dei consilio*.

17 Pius XI, Encyklika *Ubi arcano Dei consilio*.

świata, który – jak zauważył – gubił Boga¹⁸. Zadanie odnowienia wszystkiego w Chrystusie kreśliła popierana przez niego Akcja Katolicka¹⁹. Rozwój komunizmu w Rosji i wzrost popularności tej ideologii w świecie skłoniły Piusa XI do wydania 19 marca 1937 roku encykliki *Divini redemptoris – o bezbożnym komunizmie*²⁰. Papież wskazał na komunizm jako system, który odbiera człowiekowi jego ludzką godność, niszczy zasady moralne. Encyklika ta była pisana w dobie wielkich zbrodni sowieckich, w tym wielkiego głodu na Ukrainie spowodowanego przez Józefa Stalina. Ocena papieska była tu jednoznaczna. Cywilizacja stworzona przez komunizm eliminuje wszelką religię, a człowieka czyni bezwolnym narzędziem w ręku państwa. Człowiek sprowadzony do poziomu materii jest całkowicie zniewolony, zredukowany do roli bezwolnego narzędzia w rękach rządzących. Papież w sposób bardzo jasny pokazał logiczny związek między komunizmem sowieckim a błędami wieku XIX, o których pisał Leon XIII. Czytamy: „Nie byłoby dziś komunizmu ani socjalizmu, gdyby kierownicy narodów nie odrzucili nauki i przynaglających upomnień Kościoła. Wyznając zasady liberalizmu i tzw. laicyzmu, wznosili na tym grząskim fundamencie budowy swoje zasady społeczne, które na pierwsze wejrzenie wydawały się wielkie i wspaniałe, wkrótce jednak okazało się, że nie miały trwałych podstaw i zapadały się jedne po drugich, jak żałośnie runąć musi wszystko, co nie opiera się na jedynym kamieniu węgielnym, którym jest Chrystus”²¹.

Równie mocno na podobne tematy wypowiedział się Pius XI w encyklice *Mit brennender Sorge – o położeniu Kościoła w rzeszy Niemieckiej* z 14 marca 1937 roku. Znajdujemy tutaj jednoznaczne potępienie rasizmu i pogańskiego kultu państwa promowanego przez Niemcy hitlerowskie. Autor jednoznacznie sprzeciwił się upodleniu ludzi, jakie niosła ideologia rasistowska, wskazując na godność osobową każdego człowieka (przedstawicieli każdej rasy) wynikającą z aktu stwórczego samego Boga²².

18 Pius XI z wielką troską na przykład otaczał wychowanie młodego pokolenia. Zob. Piusa XI, Encyklika *Divini illius magistri*.

19 Pius XI, List *Quae nobis*; por. R. Lusawa, *Nauczanie społeczne Piusa XI*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie”, 3–4 (2009), s. 70.

20 Pius XI, Encyklika *Divini redemptoris*.

21 Pius XI, Encyklika *Divini redemptoris*.

22 Pius XI, Encyklika *Mit brennender Sorge*, 27–36.

4. Pius XII

Papież Pius XII kontynuował myśl poprzednika. Już w encyklice otwierającej pontyfikat, *Summi pontificatus* z 20 października 1939 roku, wskazał na problemy współczesnego świata związane z porzuceniem chrześcijaństwa i ogromną laicyzacją. Porzucenie chrześcijaństwa sprowadzało człowieka do wymiaru niewolnictwa, cofało cywilizację ludzką o setki lat²⁵. Kult państwa obecny we współczesnych papieżowi ustrojach był określony mianem bałwochwalstwa. „Jest rzeczą widoczną dla wszystkich – pisał – że przywłaszczenie sobie przez państwo autonomii absolutnej całkowicie sprzeciwia się owemu wrodzonemu prawu naturalnemu i jest jego wykluczeniem w samej jego istocie”²⁴. Była to więc jednoznaczna krytyka ustrojów totalitarnych.

Po II wojnie światowej Pius XII podjął wielką krucjatę przeciwko komunizmowi²⁵. W 1949 roku Święte Oficjum zakazało katolikom jakiegokolwiek współpracy z komunistami²⁶. W ten sposób wpisał się papież całkowicie w literę i ducha nauczania Piusa XI. Pod koniec swojego panowania Pius XII mimo wszystko pozwolił na pewne kontakty dyplomatyczne z krajami komunistycznymi, chcąc szukać możliwości minimalnego chociaż ułatwienia praktyk religijnych katolików w bloku wschodnim²⁷. Stąd między innymi akceptacja, mimo początkowych oporów, dla polityki prymasa Stefana Wyszyńskiego, który dla takich właśnie celów doprowadził do formalnego porozumienia państwa i Kościoła w 1950 roku.

5. Nowa wizja Jana XXIII

Kwestie nowej polityki wschodniej (Ostpolitik) Watykanu łączyły się również mocno z obawą konfliktu nuklearnego, który za wszelką cenę chciał zażegnać Jan XXIII²⁸. Owo odprężenie w relacjach Watykanu z krajami komunistycz-

²⁵ Pius XII, Encyklika *Summi pontificatus*, 23–26.

²⁴ Pius XII, Encyklika *Summi pontificatus*, 59.

²⁵ A. Riccardi, *Il Vaticano e Mosca (1940–1990)*, Roma–Bari 1993, s. 119.

²⁶ J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997, s. 227–230.

²⁷ W. Kucharski, *Komuniści i Watykan. Polityka komunistycznej Polski wobec Stolicy Apostolskiej 1945–1974*, Warszawa 2019, s. 180–181.

²⁸ *Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI*, Diskussion, red. K. J. Hummel, Paderborn–München–Wien–Zürich 1999, s. 164.

nymi nie miało bynajmniej charakteru doktrynalnego²⁹, miało ono jednak, zdaniem papieża, osłabić komunizm i ostatecznie doprowadzić do jego upadku. Z drugiej strony silne tendencje ekumeniczne, chęć zaproszenia rosyjskiej Cerkwi prawosławnej na obrady soboru skłoniły Watykan do oficjalnego przemilczenia nawoływań do potępienia systemu marksistowskiego, tak jak to było w przeszłości³⁰. Dodajmy do tego, że nawet tak proste sprawy, jak te, by biskupi polscy mogli dostać paszporty i udać się na obrady soboru, wymagały zachowania dyplomatycznego przez Kościół³¹. Podobnie było w przypadku biskupów z innych krajów bloku wschodniego³².

6. Jan Paweł II — w stulecie *Rerum novarum*

Pewnym podsumowaniem nauczania społecznego papieża był pontyfikat Jana Pawła II. Co ważne — Janowi Pawłowi II dane było obserwować upadek systemu sowieckiego. Dlatego to on właśnie starał się nakreślić perspektywę rozwoju ludzkości w duchu chrześcijańskiego humanizmu. Ksiądz Stanisław Kowalczyk w ten sposób to podsumowywał dorobek papieża Polaka: „Bogactwo nauczania społecznego papieża Jana Pawła II jest tak wielkie, że niektórzy autorzy zestawiają je z dorobkiem Leona XIII. Specyfikę moralno-społecznego nauczania obecnego papieża można określić mianem personalizmu społecznego, dokładniej zaś mówiąc — jest to personalizm wspólnotowo-aktywistyczny. Już pierwsza encyklika *Redemptor hominis* (4 III 1979) akcentowała, że człowiek jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła. Encyklika *Dives in misericordia* (30 XI 1980) wskazywała na komplementarność miłości i sprawiedliwości społecznej. Kolejna encyklika *Laborem exercens* (14 IX 1981) mówiła o prymacie pracy przed kapitałem. Problematykę życia społecznego podejmowała w całości encyklika *Sollicitudo rei socialis* (30 XII 1987), eksponując zasadę personalizmu, zasadę solidarności oraz ideę integralnego rozwoju. Encyklika *Centesimus annus* (1 V 1991) jest rozrachunkiem

29 A. Casarolli, *Pamiętniki, męczeństwo cierpliwości. Stolica święta i kraje komunistyczne (1963–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 37.

30 H. Stelle, *Tajna dyplomacja Watykanu. Papieństwo wobec komunizmu (1917–1991)*, Warszawa 1993, s. 245–250.

31 Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009, s. 124.

32 W. Kucharski, *Sobór Watykański II oczami polskich dyplomatów*, w: *Sobór oczami polskich komunistów. Sobór Watykański II w świetle dokumentów MSW i MSZ*, oprac. W. Kucharski, D. Miśkiewicz, Warszawa 2017, s. 25–26.

z ideologią marksizmu, natomiast encyklika *Veritatis splendor* (6 VIII 1993) wyjaśnia – w opozycji do ideologicznego liberalizmu – koncepcję wolności człowieka³³. Wszystko to pokazuje, że Jan Paweł II niezwykle poważnie podchodził do nauczania społecznego, stał się wielkim kontynuatorem dzieła Leona XIII. Jego rozliczenie się z marksizmem miało o tyle wyjątkowy charakter, że papież Polak miał bezpośrednie doświadczenie realnego socjalizmu w kraju, z którego się wywodził³⁴. Z drugiej strony jego mocne zakorzenienie w Lubelskiej Szkole Filozoficznej (szkoła neotomistyczna) pozwoliło mu podejść, podobnie jak to zrobił Leon XIII, w sposób pogłębiony i jednoznacznie krytyczny do marksizmu jako filozofii. Silne odwołanie do filozofii realistycznej (tomistycznej), choćby w *Veritatis splendor*, dawało możliwość głębokiego spojrzenia na procesy, które dokonywały się w świecie. Jan Paweł II nie tylko odrzucił marksistowską wizję życia społecznego³⁵. Dostrzegał też procesy rozkładowe w społeczeństwach kapitalistycznych, gdzie konsumpcjonistyczny model życia redukował człowieka do wymiaru materii³⁶.

Nie ulega wątpliwości, że nauczanie ojca świętego miało wymiar profetyczny. Silna obrona tradycyjnej rodziny, a także ukazanie ludzkiej płciowości w wymiarze chrześcijańskim zasadniczo były odpowiedzią na neomarksistowską rewolucję seksualną, tak bardzo rozprzestrzeniającą się w świecie Zachodu³⁷. Słynne skonfrontowanie cywilizacji życia i cywilizacji śmierci doskonale ilustruje współczesny wymiar zmagania kulturowych³⁸.

33 S. Kowalczyk, *Podstawowe elementy nauczania społecznego Jana Pawła II*, „Rocznik Nauk Społecznych” 25 (1997), s. 85.

34 Było to przyjmowane przez władze komunistyczne ze szczególną wrogością. Zob. *Pontyfikat wielu zagrożeń. Jan Paweł II w świetle dokumentów sprawy „Kapella” 1979–1990*, oprac. I. Miłkaszewicz, A. Grajewski, Warszawa 2021. Kwestiami społecznymi zajmował się niezwykle szeroko prymas Stefan Wyszyński, mocno inspirujący swoimi działaniami Karola Wojtyłę. Por. S. Wyszyński, *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Warszawa 2021.

35 J. A. Dinoia, *Veritatis splendor – and the renewal of moral theology*, Scepter Publishers, Princeton 1999, s. 121.

36 T. Borutka, *Prawa osoby ludzkiej podstawą życia społecznego w świetle nauczania Kościoła*, Kraków 2000, s. 59–60.

37 J. S. Szymczak, *Problematyka wychowania ludzkiej płciowości w nauczaniu Jana Pawła II*, „Studia nad Rodziną”, 1/1 (1997), s. 53–62.

38 Por. Jan Paweł II, *Rodzina należy do dziedzictwa ludzkości. List do głów państw z okazji międzynarodowej konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych na temat zaludnienia i rozwoju*, Watykan, 19 marca 1994, w: *Jan Paweł II do polityków*, red. A. Wieczorek, Warszawa 2011, s. 691–694.

7. Wyzwania współczesności

Współczesny świat również przeżywa niezwykle wstrząsy ideologiczne, na sposób rewolucyjny wywracające porządek społeczny³⁹. Ideologia neomarksyistowskiej rewolucji kulturalnej stanowi w istocie podważenie wszystkich fundamentalnych prawd związanych z nauczaniem społecznym Kościoła, w szczególności dotyczących życia małżeńskiego, rodzinnego, fundamentów ludzkiej płciowości (ideologia gender)⁴⁰. Przeciwno przejawom tej ideologii wypowiadali się w różnoraki sposób współcześni papieże⁴¹. Niemniej wśród rozlicznych teologów zachodnich silny jest też nurt modernistyczny, próbujący na wzór południowoamerykańskiej teologii wyzwolenia łączyć ideologię rewolucyjną z katolicyzmem. Pojawia się w tym zakresie ogromny chaos, powodujący niepokój wśród wiernych. Nie ulega wątpliwości, że oczekiwaniem wielu jest jednoznaczna reakcja Stolicy Apostolskiej na ten zamęt. Wydaje się, że wzorem encyklik *Rerum novarum*, *Divini redemptoris* czy *Mit brennender Sorge* powinna się pojawić encyklika potępiająca wywrotową ideologię rewolucji kulturalnej. Potrzebę taką dyktuje nie tylko teoretyczna analiza nihilistycznych tez zawartych w tej filozofii, lecz także praktyka życia, wykazująca niewyobrażalnie destrukcyjne jej oddziaływanie na życie ludzkie (plaga rozwodów, aborcja, eutanazja, zniszczenie naturalnego porządku definiowania ludzkiej płciowości, nurt dekonstruktywistyczny w kulturze, wreszcie totalna laicyzacja życia w świecie Zachodu). Istnieje też niewątpliwie potrzeba zapobieżenia teologicznemu chaosowi, który wprowadzają w życie wspólnoty Kościoła zideologizowane środowiska teologiczne, a nawet niektórzy hierarchowie Kościoła. Nowa encyklika na wzór *Pascendi dominici gregis* Piusa X wydaje się także potrzebą chwili w celu uniknięcia błędów rozpowszechnionych w wielu Kościołach współczesnego chrześcijaństwa.

Porządkowanie chaosu ideowego należy do podstawowych obowiązków Kościoła. Wiek XX pokazał, jak wielkie nieszczęścia spadały na ludzkość, gdy myślenie utopijne zwyciężało. Totalitaryzmy, które ogarnęły świat, są tego

39 Por. J. Ratzinger, *Europa Benedykta w kryzysie kultur*, Częstochowa 2005, s. 52–54.

40 G. Kuby, *Genderowa rewolucja. Nowa ideologia seksualności*, Kraków 2013, s. 48.

41 Benedykt XVI, *Kto broni Boga ten broni człowieka*, w: *Dyktatura gender*, red. A. Bujak, W. Chrostowski, Kraków 2012, s. 76–80; T. Borutka, *Stanowisko Kościoła wobec kultury współczesnej Europy. Na marginesie adhortacji apostolskiej Jana Pawła II „Ecclesia in Europa”*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne”, 5 (2004), s. 41–57.

najlepszym dowodem. Dlatego słusznie pisze Paweł Skrzydlewski: „Zagubienie prawdy o godności ludzkiej albo też jej fałszywa koncepcja prowadzi nie tylko do ludzkiego nieszczęścia, ale także i przede wszystkim do utraty przez osobę ludzką jej faktycznej podmiotowości w przestrzeni życia publicznego. Brak podmiotowości sprowadza osobę ludzką do roli rzeczy, przedmiotu i środka, który bywa różnie używany. To droga do zaistnienia totalitaryzmów, droga do depersonalizacji człowieka, do odmówienia mu praw do samostanowienia o sobie i wreszcie prawa do życia. Brak prawdy o godności osoby ludzkiej jest więc zacznem tego wszystkiego, co reprezentuje cywilizacja śmierci, każdy totalitaryzm, każda postać zniewolenia”⁴².

Abstrakt

Obrona godności człowieka w czasie przemian ustrojowych XIX, XX i XXI wieku w świetle nauczania społecznego Kościoła

Artykuł dotyczy nauczania społecznego Kościoła w czasach przemian ideologicznych na kontynencie europejskim. Od czasów Leona XIII Kościół bardzo precyzyjnie i mocno reagował na zagrożenia ideologiczne, jakie przynosiły na świat ateistyczne ideologie. Wyraźnie o tym mówiły encykliki kolejnych papieży: Piusa XI, Jana Pawła II. Współczesny świat niesie ze sobą potężne zagrożenia neomarksistowskiej rewolucji kulturalnej. Kościół raz za razem reaguje na te zagrożenia (pisał o tym przed laty Jan Paweł II), jednak konieczne wydaje się napisanie nowej encykliki, pokazującej zagrożenia i drogi pokonania tej bardzo niebezpiecznej ideologii.

Słowa kluczowe: nauczanie społeczne Kościoła, Leon XIII, Pius XI, Jan Paweł II

⁴² P. Skrzydlewski, *Osoba w przestrzeni publicznej. Wybrane zagadnienia z filozofii człowieka i polityki*, Kraków 2016, s. 271.

Abstract

Defense of human dignity during the political transformations of the nineteenth, twentieth and twenty-first centuries in the light of the teaching of the Church

The article concerns the social teaching of the Church in times of ideological changes on the European continent. From the times of Leo XIII, the Church reacted very precisely and strongly to the ideological threats brought into the world by atheistic ideologies. This was clearly stated in the encyclicals of successive popes: Pius XI, John Paul II. The modern world carries with it powerful threats of the neo-Marxist cultural revolution. The Church reacts to these threats again and again (John Paul II, wrote about it years ago), but it seems necessary to write a new encyclical showing the threats and ways of overcoming this very dangerous ideology.

Keywords: Social teaching of the Church, Leo XIII, Pius XI, John Paul II

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Kto broni Boga ten broni człowieka*, w: *Dyktatura gender*, red. A. Bujak, W. Chrostowski, Kraków 2012.
- Borutka T., *Prawa osoby ludzkiej podstawą życia społecznego w świetle nauczania Kościoła*, Kraków 2000.
- Borutka T., *Stanowisko Kościoła wobec kultury współczesnej Europy. Na marginesie adhortacji apostołskiej Jana Pawła II „Ecclesia in Europa”*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 5 (2004).
- Casaroli A., *Pamiętniki, męczeństwo cierpliwości. Stolica święta i kraje komunistyczne (1963–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004.
- Chaberek M., *Papieże wobec problemów teologicznych XIX wieku*, Lublin 2009.
- Dinoia J. A., *Veritatis splendor – and the renewal of moral theology*, Scepter Publishers, Princeton 1999.
- Diuturnum illud, encyklika Leona XIII – o pochodzeniu władzy państwowej z 29 czerwca 1881 r.*, http://www.nonpossumus.pl/encykliki/Leon_XIII/diuturnum_illud/di.php (dostęp: 1.04.2022).
- Jan Paweł II do polityków*, red. A. Wieczorek, Warszawa 2011.

- Kowalczyk S., *Podstawowe elementy nauczania społecznego Jana Pawła II*, „Rocznik Nauk Społecznych” 25 (1997).
- Kuby G., *Genderowa rewolucja. Nowa ideologia seksualności*, Kraków 2013.
- Kucharski W., *Komuniści i Watykan. Polityka komunistycznej Polski wobec Stolicy Apostolskiej 1945–1974*, Warszawa 2019.
- Leon XIII, Encyklika *Aeterni Patris*.
- Leon XIII, Encyklika *Arcanum divinae sapientiae*.
- Leon XIII, Encyklika *Quod apostolici muneris*.
- Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum*.
- Leon XIII, Encyklika *Sapientiae christianae*.
- Lusawa R., *Nauczanie społeczne Piusa XI*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie” 3–4 (2009).
- Lusawa R., *Nauczanie społeczne Piusa XI*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie” 3–4 (2009).
- Pius X, Encyklika *Pascendi dominici gregis*.
- Pius XI, Encyklika *Divini illius magistri*.
- Pius XI, Encyklika *Divini redemptoris*.
- Pius XI, Encyklika *Divini redemptoris*.
- Pius XI, Encyklika *Mit brennender Sorge*.
- Pius XI, Encyklika *Studiorum ducem*.
- Pius XI, Encyklika *Ubi arcano Dei consilio*.
- Pius XI, List *Quae nobis*.
- Pius XII, Encyklika *Quadragesimo anno*.
- Pius XII, Encyklika *Summi pontificatus*.
- Pontyfikat wielu zagrożeń. Jan Paweł II w świetle dokumentów sprawy „Kapella” 1979–1990*, oprac. I. Mikłaszewicz, A. Grajewski, Warszawa 2021.
- Ratzinger J., *Europa Benedykta w kryzysie kultur*, Częstochowa 2005.
- Riccardi A., *Il Vaticano e Mosca (1940–1990)*, Roma–Bari 1993.
- Ryba M., *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Korzenie, początki, źródła tożsamości*, Warszawa–Radzymin 2020.
- Sadowski M., *Naturalne i społeczne prawa człowieka w nauczaniu papieża Leona XIII*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 11.4 (2011).
- Sadowski M., *Papież Leon XIII (1878–1903) wobec socjalizmu, masonerii i liberalizmu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 48 (2001).
- Skrzydlewski P., *Osoba w przestrzeni publicznej. Wybrane zagadnienia z filozofii człowieka i polityki*, Kraków 2016.

- Sobór oczami polskich komunistów. Sobór Watykański II w świetle dokumentów MSW i MSZ*, oprac. W. Kucharski, D. Misiejuk, Warszawa 2017.
- Stelle H., *Tajna dyplomacja Watykanu. Papiestwo wobec komunizmu (1917–1991)*, Warszawa 1993.
- Strzeszewski Cz., *Własność. Zagadnienie społeczno-moralne*, Warszawa 1981.
- Szymczak J. Sz., *Problematyka wychowania ludzkiej płciowości w nauczaniu Jana Pawła II*, „Studia nad Rodziną” 1/1 (1997).
- Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI*, Diskussion, red. K. J. Hummel, Paderborn–München–Wien–Zürich 1999.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Warszawa 2021.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009.
- Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.